

Hertha Müller

Ett samtal i ABF-huset 8 december 2009 om årets Nobelpristagare i litteratur mellan Aris Fioretos, författare och f d kulturattaché i Berlin, expert på tysk litteratur och bosatt i Berlin, och Karin Löfdal, Müllers svenska översättare. Samtalsledare Carl Tham.

Carl Tham inledde med att kort berätta om Hertha Müllers (född 1953) bakgrund såsom tillhörande den tyska minoriteten i Rumänien vars mor satt i läger och vars far var nazist; denna folkgrupp var utsatt för ett dubbelt förtryck, både som minoritet och efter kriget som just tyskar. Hela hennes författarskap kretsar omkring denna hittills nästan okända historia. Därpå läste Etienne Glaser ett stycke av den nyss utgivna "Andningsgungan", som handlade om hundlik rädsla, arbete på lådfabriken och hennes mormors tunna händer, som "solfjädrar av siden". Boken handlar om den 17-årige Leopolds deportation till ett ryskt läger där han vistas i fem år efter andra världskrigets slut och varifrån han återkommer som en annan människa. Boken planerades från början som ett samarbetsprojekt med den tyskrumänske diktaren Oskar Pastior som också suttit i ett av Gulaglägren i Ukraina. Tillsammans gjorde de en resa för att väcka hans minnen till liv. Men 2006 avled Pastior plötsligt och Hertha Müller fick själv avsluta deras gemensamma bokprojekt på basis av bevarade anteckningar. I dessa avsnitt var Müllers språk inte så sarkastiskt längre utan mera elegiskt och kärleksfullt, sade Fioretos.

Karin Löfgren sade att hon från början kanske hade tyckt att Hertha Müller var en ganska svår författare, men att hon lärt känna henne bättre och bättre och varit sig glad över varje ny bok som kom. Hon stannade upp inför ordet "surrogatbror" som förekom i den upplästa texten som beteckning på den yngre bror som huvudpersonen får medan han själv är i lägret och som uppväcker hans enorma svartsjuka. Var "surrogatbror" rätt ord eller borde det ha hetat reservbror eller utbytesbror? Ja, detta var ett typiskt översättarproblem bland många. Müllers språk, sade Löfdal är en perfekt och exakt tyska, men ändå är det något som gör att den inte klingar riktigt "rikstyskt", oklart vad.

Aris Fioretos talade om betydelsen för författaren att återerövra det språk som misshandlats under diktaturen, att ta tillbaka språket och göra det värdigt på nytt. Han underströk också att Müller är animist. För henne är orden levande varelser. Carl Tham sade att hennes projekt var att befria språket och Karin Löfdal menade att hon var unik i sitt språk. Varemot Fioretos opponerade sig. Han menade att det tog 2,3 böcker innan en författare hinner utveckla sitt eget personliga idiom. Han identifierade också den skugga som går genom den aktuella boken, skuggan av den döde medförfattaren Oskar Pastior. Denne har skrivit en mycket speciell sorts dikt som inspirerat Müller till collagedikter, där urklippta ord ur tidningar sammanfogas till dikter: ett sätt att vrida censurans sax ur händerna på den.

Tham refererade en viss kritik som förekommit mot Müller i Tyskland där hon anklagats för att göra kitsch av lägererfarenheten, hon som inte själv suttit i läger, men den kritiken avfärdades bestämt både av honom själv och Fioretos. Detta var inte vittneslitteratur, sade Fioretos, utan Müllers uppdrag var att "vittna för vittnet". Så mycket angelägnare som hennes egen mor aldrig berättade om sina erfarenheter.

Ett annat tema var Müllers humor, eller snarare galghumor, som hon driver långt i bl a avsnittet om hungerängeln, alltså den ängel som besöker en hungrande människas kropp och får hennes deliriska språk att uppstå. Hungern är ständigt närvarande i lägret, men man kan till slut bli mätt av hungern, gapskratta åt den, som någon i publiken uttryckte det, och det skulle Müller själv ha kunnat gjort, hon är mycket för skratt, intygade Tham. Man kan alltså till sist bejaka hungern, något som också Günther Grass har beskrivit när han skildrat de 10 000 tyskar som dog av hunger i läger i efter krigets slut. Där gav en kock lektion i matlagning utan några ingredienser alls. Han lagade mat av luften och alla var med på det.

Det antyds som en ytterligare komplikation, att den sjuttonårige huvudpersonen i "Andningsgunga" är homosexuell och han är för övrigt otålig på att komma iväg den där natten när han till sist blir hämtad: det innebär också en viss frigörelse att komma bort hemifrån. Fioretos menade att Müllers text återskapar energi genom att exakt skildra sådana komplikationer och att också låta många saker pågå samtidigt. Hon skriver inte om idéer, ej heller politiskt i vedertagen mening. Hennes text är existentiell, med bäring långt över det egna levnadsödet men också, givetvis, långt bortom språket. "Orden gör vad de vill med mig", säger hon.

Flera av Müllers ord togs också upp till betraktande, bland annat det tyska ord som betyder att man kommer på först i efterhand, "i trappen" vad man skulle ha sagt och som hon använde om sig själv när hon fick sitta i trappen och jobba som översättare sedan hon utestängts från sitt arbetsrum efter att ha vägrat att ställa upp som angivare. Någon hade påpekat att Karin Löfdal inte tycktes känna till detta ord i sin översättning, men Müller hade bekräftat att hon hade översatt det helt korrekt. Fioretos, för sin del, menade att när nu Müller 20 år efteråt skildrar denna upplevelse, är det ändå hon som får sista ordet – hon behöver inte gräma sig över att hon inte kom på förrän efteråt vad hon borde ha sagt. Det har hon sannerligen gjort.

Ett annat ord var "lusklump" som var beteckningen på den tröjärm, föll med löss som stack upp ur snön på morgonen, sedan man begravt sin tröja i kylan under natten och alla lössen krupit upp. Liksom "den icke-rörliga", ordet för det apatiska jag som kom tillbaka från lägret.

Kvällen avslutades med ytterligare uppläsning av Etienne Glaser, som nu valde ett komiskt stycke där Müller leker med tal och tiggande: "Om vi tiger är vi otrevliga om vi talar är vi löjliga" och "tiggandet är inte en paus mellan talandet utan en sak för sig." Dess förinnan läste han ett allvarigare avsnitt om den glupska jorden där döden inte är under utan bakom livet och hur hon varit van att se döden runt omkring sig, den ingick i vardagen, och hur hon i tankarna hade förberett sig på att den skulle komma till henne "innan staten kommer."

Kerstin Vinterhed